

УДК 343.1:341.44

ЕКСТРАДИЦІЯ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Пшенічнова З.І., Севастьянова А.Ю.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено розгляду нормативно-правових підстав функціонування інституту екстрадиції в Україні, питанням допустимості застосування кримінального процесуального примусу, а саме затримання, тимчасового та екстрадиційного арештів, інших запобіжних заходів. Особливу увагу приділено питанням дотримання балансу між вказаним примусом та дотриманням основоположних прав і свобод.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, правова допомога, видача осіб, екстрадиція, екстрадиційний арешт.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні актуальним є питання співробітництва держав щодо врегулювання різних сфер суспільних відносин, зокрема, правових. Стрімке поширення та розвиток злочинності зумовлюють активізацію взаємодії міжнародного та внутрішнього права задля об'єднання зусиль держав у боротьбі проти сучасних викликів та загроз всьому людству. Під час екстрадиції досить часто виникає необхідність та доцільність законного обмеження осіб у правах і свободах шляхом застосування кримінального процесуального примусу, що необхідно робити з урахуванням загальноновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини та засад кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним внеском у дослідженні цієї проблеми, виробленні шляхів її вирішення стали праці таких вчених: Ю.П. Аленіна, О.І. Бастриккіна, О.І. Виноградової, С.М. Вихриста, В.М. Волженкіної, Т.С. Гавриш, Л.Н. Галенської, І.В. Лещукової, А.Г. Маланюка, В.Б. Смеліка, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової тощо.

Виокремлення невирішених раніше частин основної проблеми. Незважаючи на досить тривалий історичний шлях становлення даного інституту, навіть серед провідних науковців відсутня єдність у поглядах щодо визначення поняття та юридичної природи цього правового явища. Також слід відзначити, що через розширення переліку злочинів, що тягнуть за собою видачу особи, виник новий критерій визначення екстрадиційних злочинів – тяжкість вчиненого діяння. Проблема полягає в тому, що у різних країнах за одне й те саме кримінальне правопорушення може призначатися різне покарання, а відносна однаковість виду та розміру покарання є однією з обов'язкових умов видачі. У зв'язку з тим, що наведений перелік проблем не є вичерпним, необхідна ґрунтовна робота над теоретичною базою для того, щоб уникнути ускладнень на практиці.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення та аналіз існуючих наукових розробок щодо визначення поняття та місця інституту екстрадиції в системі права, а також дослідження характерних для нього ознак, процедури проведення, наявних гарантій дотримання прав особи, до якої його застосовано.

Викладення основного матеріалу дослідження. ХХІ століття сміливо можна віднести до століття політичної та державно-правової інтеграції світового співтовариства. Нині вже склалася певна практика надання міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях і видачі осіб,

які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції). Ці процедури поступово впроваджувались в українське кримінальне процесуальне право і увійшли у національне законодавство через імплементацію норм міжнародних договорів.

Екстрадиція – один з найстаріших інститутів, який, не зважаючи на історичні зміни, до сих пір зберігає свої основні риси. Термін «екстрадиція» утворився від латинських слів *ex-* із, ззовні і *tradere*- поступати, піддавати, видавати. Він означає спосіб набуття власності – передача володіння річчю з наміром установити право власності для іншої особи [5, с. 134]. У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення даного поняття.

В доктрині кримінального процесу екстрадицію пропонують розглядати як комплексний правовий інститут не тільки в суто вузькому сенсі – видача особи для кримінального переслідування або виконання вироку, а й у широкому, коли мається на увазі не тільки видача, але і передача особи для відбування покарання або примусового лікування, тобто це форма міжнародно-правового співробітництва, що являє собою акт видачі (передачі, доставки, перевезення) особи, заснований на міжнародних угодах [4, с. 749].

Вчений Н. Сафаров під екстрадицією розумів той незамінний інструмент, за допомогою якого забезпечується принцип невідворотності кримінальної відповідальності та покарання осіб, які втекли за кордон. Тобто тут виникає необхідність у міжнародній співпраці, яка проявляється у формі двосторонніх та багатосторонніх договорів [5, с. 135].

Серед безлічі запропонованих наукових дефініцій найбільш повним видається визначення поняття «екстрадиція», як процес, що ґрунтується на міжнародних договорах, загальноновизнаних принципах міжнародного права, нормах внутрішнього законодавства і пов'язаний з наданням державами правової допомоги, яка полягає у передачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення державою, на території якої вона перебуває, державі, на території якої вона його вчинила або громадянином якої вона є, або державі, що потерпіла від злочину, для притягнення її до кримінальної відповідальності або виконання винесеного судом вироку» [3, с. 14].

Дискусійним залишається питання щодо розуміння місця екстрадиції в системі права. В юридичній літературі існує декілька основних підходів до визначення юридичної природи екстрадиції. Її розглядають: як інститут міжнародного права; як міжгалузевий інститут; як інститут кримінального права; як інститут кримінального процесуального права [5, с. 135].

Проаналізувавши різні доктринальні позиції, ми дійшли висновку, що даний інститут слід все ж таки віднести до кримінального процесуального права, адже питання, пов'язані з екстрадицією, не можуть вирішуватися поза рамками цієї галузі.

За своїм змістом екстрадиція як процесуальна діяльність є сукупністю загальних і спеціально створених кримінальних процесуальних процедур. Навіть якщо визнати видачу інститутом кримінального права, то її реалізація й у цьому випадку вимагає проведення процесуальних дій і регламентації взаємодії з іншими державами, що відноситься тільки до кримінального провадження [2, с. 160].

На думку М. Смирнова, видача – це не одномоментний акт, а процес, що складається з послідовно вчинюваних процесуальних дій, пов'язаних з підготовкою до екстрадиції, безпосередньо самим фактом видачі та її наслідків. Тому видача як складний, насичений нормами процесуального права та правилами процедурного характеру інститут все ж перебуває у сфері дії кримінально-процесуального права [10, с. 195].

При здійсненні екстрадиції суверенне право держави безумовно поєднується з правами людини, і хоча вирішення питання про видачу – це суверенне право будь-якої держави, воно реалізується в контексті норм міжнародного і національного права при дотриманні загально-визначених стандартів прав людини в міжнародному праві.

В Україні ратифіковані Законом України від 16 січня 1998 р. № 43/98-ВР Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., Додатковий протокол 1975 р. та Другий додатковий протокол 1978 р. до Конвенції, Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р., Типовий договір про видачу, прийнятий резолюцією 45/116 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990 р., а також укладено близько 30 договорів з іншими державами про правову допомогу Україні. Аналогічні питання, що стосуються видачі злочинців, є у конвенціях по боротьбі з окремими видами злочинів: Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р., Конвенції про охорону персоналу ООН та зв'язаного з нею персоналу від 1994 р. та ін. У випадках, коли між Україною й іноземною державою немає договору про правову допомогу або про видачу, питання співробітництва вирішуються на основі принципів міжнародного права в порядку міжнародної звичаєвості та взаємності [8, с. 334].

Екстрадиція включає в себе офіційний запит про видачу особи, її встановлення на території однієї держави, перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі, а також прийняття рішення за запитом та фактичну передачу такої особи іншій державі, компетентні органи якої звернулись із запитом про видачу [9, с. 289].

Також можна вести мову про наступні екстрадиційні заходи, які є самостійними процесуальними діями: затримання особи, яка вчинила злочини за межами України (ст. 582 КПК); тимчасовий арешт (ст. 583 КПК); екстрадиційний арешт (ст. 584 КПК); екстрадиційну перевірку (ст. 587 КПК); тимчасову видачу (ст. 579 КПК).

Слід зауважити, що, по суті, і тимчасовий арешт, і екстрадиційний арешт – це тримання під вартою. Відмінності полягають у моменті за-

стосування (тимчасовий арешт може бути застосовано ще до надходження запиту від іноземної держави, а екстрадиційний – після), строках застосування (тимчасовий арешт – до 40 днів або інший строк, встановлений відповідним міжнародним договором; екстрадиційний арешт не може перевищувати 12 місяців), документах, що додаються до клопотання прокурора, який ініціює перед слідчим суддею розгляд питання про застосування примусу [1, с. 133].

Процес екстрадиції складається з кількох етапів. Спочатку необхідно встановити наявність достатніх правових підстав видачі. На цьому етапі запитуюча сторона вивчає чинну договірно-правову базу та норми національного законодавства, що стосуються питань видачі, для того, щоб визначити: чи є реальна можливість вимагати видачу особи, яка перебуває на території іншої держави. Щойно така можливість встановлена, запитуюча сторона готує запит (вимогу, клопотання) про видачу. На другому етапі відбувається розгляд запитуваною стороною запиту про видачу та вирішення питання по суті. Ухваливши рішення задовольнити запит про видачу, запитувана сторона повідомляє запитуючу про місце і час передачі особи. Наступним етапом є приймання осіб, що видаються в порядку екстрадиції. Воно здійснюється, як правило, через контрольно-пропускні пункти прикордонних військ запитуючої сторони і оформлюється спеціальним протоколом [2, с. 162].

Слід наголосити на обов'язку запитуючої сторони повідомити запитувану сторону про результати кримінального переслідування виданої особи або забезпечити представникам запитуваної сторони можливість бути присутніми при розгляді справи судовими або іншими уповноваженими органами запитуючої сторони [2, с. 162].

У рамках проведення екстрадиції особи важливим є дотримання низки принципів: невидачі власних громадян; взаємності; подвійної підсудності (діяння є кримінально караним за законодавством як запитуючої, так і запитуваної сторони); невідворотності покарання; мінімального строку покарання; конкретності (засудження особи виключно за той злочин, за яким здійснювалася екстрадиція); неможливості притягнення до відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення.

Окремо варто зупинитися на Європейській конвенції про видачу правопорушників від 1957 р. (далі – Конвенція 1957 р.), яка передбачає ряд гарантій прав особи, що запитується для видачі іноземній державі.

Зокрема, у ст. 14 Конвенції 1957 р. передбачено, що видана особа не може переслідуватися, засуджуватися або затримуватися ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке вона була видана, і її особиста свобода ні з яких інших причин не може обмежуватися, за винятком таких випадків: якщо сторона, яка її видала, на це згодна; якщо ця особа, маючи можливість залишити територію сторони, якій вона була видана, не зробила цього впродовж 45 днів після її остаточного звільнення або, залишивши цю територію, знову туди повернулася. Стаття 10 Конвенції 1957 р. містить гарантію про те, що видача не здійснюється у зв'язку із закінченням строку давності. Крім того, за ст. 11 Конвенції 1957 р., якщо правопорушення,

за яке вимагається видача, карається смертною карою за законодавством запитуючої сторони, а законодавство запитуючої сторони її за таке саме правопорушення не передбачає, у видачі може бути відмовлено. Також за ст. 3 Конвенції 1957 р. видача не здійснюється, якщо правопорушення, у зв'язку з яким особа запитується, розглядається запитуючою стороною як політичне [6].

На практиці можлива колізія вимог про видачу, наприклад, якщо вимоги щодо тієї самої особи у зв'язку із вчиненням одного або різних злочинів надходять від декількох держав. За загальним правилом, злочинець видається тій державі, на території якої він вчинив злочин, але в кожному конкретному випадку це питання вирішується уповноваженим центральним органом на здійснення міжнародного співробітництва запитуючої держави.

Конвенція 1957 р. регулює зазначену ситуацію у такий спосіб: запитувана сторона приймає рішення з урахуванням усіх обставин і окремо вчиненого злочину, місця його скоєння, а також часу подачі запитів запитуючих сторін (їх черговість), громадянства особи, яка підлягає видачі, та можливості її наступної видачі іншій державі [7, с. 178].

Вважаємо, що наразі важливим є розробка ефективного механізму надання міжнародної правової допомоги, побудованого на нормах національного та міжнародного права. Це необхідно для вироблення заходів, спрямованих на вдосконалення міжнародного співробітництва, усунення прогалин і колізій. Майбутня співпраця з різними державами стосовно проблем екстрадиції допоможе ефективно та без процесуальних ускладнень боротися зі злочинністю.

Список літератури:

1. Бойко І.І. Інститут екстрадиції: правове регулювання, допустимість застосування примусу, тенденції розвитку / І.І. Бойко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – № 44. – С. 131–135.
2. Брітова Е.А. Поняття видачі злочинців (екстрадиції) та екстрадиційні правовідносини / Е.А. Брітова // Закарпатські правові читання. – 2015. – № 2. – С. 159–163.
3. Виноградова О.І. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини / О.І. Виноградова // Адвокат. – 1999. – № 1. – С. 13–14.
4. Грошевий Ю.М. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц. – Харків: Право, 2014. – 824 с.
5. Демидюк О.В. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права / О.В. Демидюк // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 2. – С. 134–138.
6. Європейська конвенція про видачу правопорушників [Електронний ресурс]. – 1957. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_033.
7. Лешукова І.В. Процесуальні особливості міжнародної співпраці слідчих ОВС України при розв'язанні питань про видачу (екстрадицію) / І.В. Лешукова // Кримінальний процес. – 2009. – № 11. – С. 175–179.
8. Максимів Л.В. Деякі особливості визначення поняття видачі особи (екстрадиції) / Л.В. Максимів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 333–341.
9. Севернюк О.О. Щодо екстрадиції у міжнародному праві / О.О. Севернюк // Вісник Одеської юридичної академії. – 2013. – С. 287–290.
10. Смирнов М.І. Сутність і правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу / М.І. Смирнов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2004. – № 1. – С. 187–196.

Пшеничнова З.І., Севастьянова А.Ю.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ЭКСТРАДИЦИЯ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению нормативно-правовых оснований функционирования института экстрадиции в Украине, вопросам допустимости применения уголовного процессуального принуждения, а именно задержания, временного и экстрадиционного арестов, других мер пресечения. Особое внимание обращено на вопрос соблюдения баланса между указанным принуждением и основоположными правами и свободами.

Ключевые слова: международное сотрудничество, правовая помощь, выдача лиц, экстрадиция, экстрадиционный арест.

Sevastyanova A.Y., Pshenichnova Z.I.

Yaroslav Mudryi National Law University

EXTRADITION: SOME ASPECTS OF THEORY AND PRACTICE

Summary

The article is devoted to the consideration of the regulatory and legal grounds for the functioning of the extradition institute in Ukraine, the issues of the admissibility of the application of criminal procedural coercion, namely detention, temporary and extradition arrests, and other preventive measures. Particular attention is paid to the issue of the balance between this coercion and fundamental rights and freedoms.

Keywords: international cooperation, legal assistance, extradition, extradition, extradition.